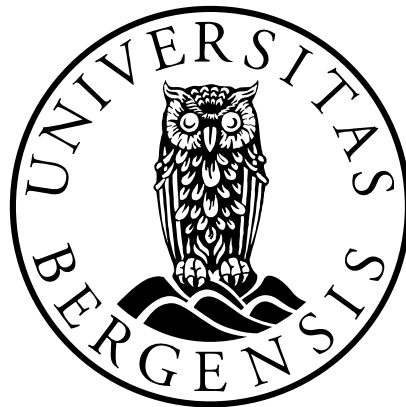

Cyberangrep

Grunnlag for erstatning for tredjepersons tap?

Kandidatnummer: 21

Antall ord: 11 608

JUS399 Masteroppgave

Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

10.12.2018

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse.....	1
1 Innledning.....	3
1.1 Teamet i oppgaven.....	3
1.2 Aktualitet.....	3
1.3 De rettslige problemstillingene.....	4
1.3.1 Den rettslige problemstillingens utgangspunkter.....	4
1.3.2 Den rettslige utviklingen mot dagens rettstilstand.....	5
1.3.3 Eksemplene.....	6
2 Begrepsavklaring.....	8
2.1 Innhold.....	8
2.2 Cyberangrep.....	8
2.3 Hacker.....	8
2.4 Tredjepersons tap.....	9
2.5 Forsett.....	9
3 Grunnlaget for vurderingen av tredjepersons tap.....	10
3.1 Rt. 1955 s. 872 (Kabel-dommen).....	10
3.1.1 Innledning.....	10
3.1.2 «konkret og nærliggende interesse knyttet til kabelen».....	10
3.1.3 Cyberangrep.....	12
3.2 Rt. 1973 s. 1268 (Flymanøver-dommen).....	14
3.2.1 Innledning.....	14
3.2.2 «nærhet i årsakssammenheng».....	14
3.2.3 Cyberangrep.....	17
3.2.4 Kabel-dommen og Flymanøver-dommen.....	20
3.3 Rt. 2000 s. 1756 (Arbeidsgiveravgift-dommen) og Rt. 2004 s. 1816 (Nøkkelmanndommen).....	21
3.3.1 Innledning.....	21
3.3.2 Utdypning av vurderingsmomentene.....	21
3.3.3 Cyberangrep.....	23
4 Senere rettspraksis.....	25
4.1 Innledning.....	25

4.2	Innholdet i nyere rettspraksis	25
4.3	Ulike forståelser av rettspraksis i juridisk litteratur	31
4.4	Cyberangrep	33
	Domsregister	38
	Litteraturliste m.v.	39
	Norsk litteratur	39
	Juridiske artikler	39
	Utenlandsk litteratur	40
	Øvrige kilder	40

1 Innledning

1.1 Teamet i oppgaven

Oppgaven skal drøfte spørsmålet om erstatning for tredjepersons tap, og hvordan retningslinjene gitt i Høyesterett kan anvendes på to konstruerte eksempler på cyberangrep.

1.2 Aktualitet

Den tidligere administrerende direktøren for et verdens ledende selskap innen IT og nettverksdrift, Cisco systems, John Chambers, har uttalt at «[t]here are two types of companies: those who have been hacked, and those who don't yet know they have been hacked».¹ Mørketallsundersøkelsen (2018)² viser en klar økning i antallet selskaper som ble hacket i 2017, sammenlignet med i 2016.³ Av selskapene som ble hacket i 2017, led 19% et økonomisk tap som følge av sikkerhetsbruddet.⁴ Angrepene muliggjøres gjennom manglende sikkerhet rundt selskapenes systemer. Enkelt forklart er alarmsystemene for svake, og murene for lave, slik at hackerne enkelt kan komme seg usett inn i systemene. Et eksempel på et større sikkerhetsbrudd, er da det strømnettverket til Ukraina ble hacket i 2016.⁵ BBC (2016) rapporterte at angrepet ble initiert gjennom en forsendelse av skadelig programvarer skjult bak dokumenter lagt ved i e-poster adressert til ansatte. Programvaren ga hackere tilgang til brukernavn og passord til de ansatte.⁶ Dette ledet til angrepet som resulterte i strømbrudd hos ca. 225 000 kunder.⁷

Disse eksemplene illustrerer at rettslige problemstillingene knyttet til denne formen for sikkerhetsbrudd blir mer og mer aktuelle. Det er mange juridiske spørsmål som kan oppstå i

¹ Chambers (2015), sitert dato 03.12.18

² Næringslivets sikkerhetsråd gjennomførte i 2018 en undersøkelse (Mørketallsundersøkelsen 2018) for å blant annet kartlegge sikkerhetsbrudd foretatt mot en utvalgt gruppe av norske virksomheter i offentlig og privat sektor.

³ Mørketallsundersøkelsen (2018) s. 5

⁴ Mørketallsundersøkelsen (2018) s. 5

⁵ Vallance (2016), sitert dato 03.12.2018

⁶ Vallance (2016), sitert dato 03.12.2018

⁷ Vallance (2016), sitert dato 03.12.2018

kjølevannet av et cyberangrep. Ett av disse spørsmålene, som ut fra mine undersøkelser ikke er skrevet om tidligere i norsk rett, er cyberangrepets rettslige ringvirkninger. For eksempel, selskap A utsettes for et cyberangrep, som medfører et økonomisk tap hos kontraktsparten, selskap B. Spørsmålet er om selskap B kan få sitt tap erstattet av hackeren. Tredjepart sitt eventuelle erstatningskrav overfor selskap A vil ikke bli behandlet i denne oppgaven.

Identifisering av en hacker er en ressurskrevende og vanskelig prosess. En hacker gjennomfører mange steg for å skjule seg selv og eventuelt angrepet, før den skadevoldende handlingen er fullført.⁸ I tillegg kan hackeren befinne seg hvor som helst i verden. Disse faktorene bidrar til at det er vanskelig å identifisere den skadevoldende hackeren. Bevis- og juridiksjonsspørsmål vil ikke oppgaven kommer til å behandle, fordi det ikke beveger seg i kjernen av de teoretiske problemstillingene knyttet til erstatning for tredjepersons tap.

1.3 De rettslige problemstillingene

1.3.1 Den rettslige problemstillingens utgangspunkter

De tre grunnleggende erstatningsrettslige vilkårene er: erstatningsberettiget skade eller tap, ansvar grunnlag og årsakssammenheng.⁹ Oppgaven forutsetter at tredjepersons tapet er erstatningsberettiget. Ansvar grunnlaget er forsett, slik det er definert under i kapittel 2.5. Årsakssammenhengen kan deles inn i to kategorier: faktisk og rettslig årsakssammenheng.¹⁰ Den rettslige årsakssammenheng er også omtalt som et spørsmål om påregnelighet og adekvans.¹¹ I juridisk litteratur er det omdiskutert om spørsmålet om erstatning for tredjepersons tap er et spørsmål om adekvans¹² eller om det er et erstatningsrettslig vernet gode (interessevernlæren).¹³

For å oppnå en ryddig og oversiktlig fremstilling av spørsmålet om erstatning for tredjepersons tap, tar oppgaven utgangspunkt i én av de to forståelsene av rettspraksis.

⁸ de Jong, m.fl. (2016) s. 59

⁹ Nygaard (2007) s. 4

¹⁰ Nygaard (2007) s. 4

¹¹ Engstrøm (2005) s. 154

¹² Med adekvans menes en «bestemt måte å resonnerer omkring normativ avgrensning i årsakssammenhengen på», jf. Thorson s. 31.

¹³ Se for eksempel Hagstrøm og Stenvik (2015) s. 53, kategoriserer problemstillingen som anser det som et spørsmål om erstatningsrettslig vern. På den andre siden er for eksempel Lødrup (2009) som anser det som et spørsmål om adekvans, s. 368 flg.

Interessevern læren tar utgangspunkt i at man først må spørre om noe i det hele tatt er en vernet interesse, før man kan drøfte om adekvansreglene er oppfylt.¹⁴ Dette kan ved første øyekast fremstå som skillet mellom grunnvilkårene skade og årsakssammenheng.¹⁵ Dette er imidlertid ikke hensikten. Læren baserer seg på at Høyesterett i tillegg til å vurdere adekvans, spør om «skaden etter sin art nyter vern».¹⁶ Min tolkning av Høyesterett er at de kun vurderer adekvans, og ikke vektlegger et selvstendig spørsmål om tapet etter sin art «nyter erstatningsrettslig vern etter 'læren om vernet interesse'». ¹⁷ I likhet med Nygaard (2007), Lødrup (2009) og Tande (2018) forstår jeg det derfor spørsmålet om erstatning for tredjepersons tap som en ren adekvansvurdering.¹⁸ Oppgaven kommer ikke til å behandle detaljene i debatten om interessevern læren, på grunn av dens omfattende perspektiver. Noen bemerkninger til læren vil allikevel bli gitt i kapittel 4.3 og 4.4.

1.3.2 Den rettslige utviklingen mot dagens rettstilstand

I tidligere rettspraksis var det kun tredjepersons tinglige krav som ble erstattet, og ikke obligatoriske.¹⁹ Dette begynte å endre seg med Rt. 1939 s. 45 (Telegrafarbeider-dommen) der Høyesterett for første gang tok utgangspunkt i vurderingstemaet «nærhet i årsakssammenheng», for å vurdere om tredjeperson hadde rett på erstatning. Staten ville ha erstatning for lønn utbetalt i perioden en tjenestemann var skadet etter å ha blitt påkjørt. Høyesterett trakk seg tilbake på dette igjen med Rt. 1940 s. 424 (Drosjedommen). En drosjesjåfør ble i dommen ikke tilkjent erstatning for tapte inntekter, fordi han ikke eide drosjen som var skadet – han hadde et obligatorisk krav.

Hvilken type rettighet tredjepart hadde, mistet imidlertid sin betydning etter Rt. 1955 s. 872 (Kabel-dommen).²⁰ Kabel-dommen, sammen med Rt. 1973 s. 1268 (Flymanøver-dommen) var de to første dommene som utarbeidet vurderingsmomentene som er sentrale i den samlede vurderingen²¹ av erstatning for tredjepersons tap i dag: «konkret og nærliggende interesse» og «nærhet i årsakssammenheng». Disse dommene danner derfor grunnlaget for oppgavens

¹⁴ Kjelland (2016) s. 302

¹⁵ Tande (2018) s. 199

¹⁶ Kjelland (2016) s. 302 og Tande (2018) s. 199

¹⁷ Tande (2018) s. 200

¹⁸ Nygaard (2007) s. 365 og 371, og Lødrup (2009) s. 367 flg.

¹⁹ Se blant annet Nygaard (2007) s. 366

²⁰ Jf. førstvoterende: «konkret og nærliggende interesse knyttet til kabelen bør erstattes. Det at verkstedets krav etter strømkontrakten er en obligatorisk fordring får etter min mening her ingen selvstendig betydning» (s. 874). Det er også bekreftet i juridisk teori, se for eksempel Thorson (2011) s. 57.

²¹ jf. Rt. 2010 s. 24. Se forklaring i kapittel 4.2.

kronologiske gjennomgang av rettspraksis. Denne rettspraksisen inkluderer Rt. 2000 s. 1756 (Arbeidsgiveravgift-dommen), Rt. 2004 s. 1816 (Nøkkelmann-dommen), Rt. 2005 s. 65 (KILE-dommen), Rt. 2006 s. 690 (Lillestrøm-dommen) og Rt. 2010 s. 24 (Hanekleiv-dommen). Hensikten med denne fremstillingen er både å fremheve hva som er igjen fra disse dommene i dagens gjeldende rett, og å analysere rettsutviklingen.

Noen av de sentrale argumentene som er fremhevet i rettspraksis er relasjonen mellom ansvarsgrunnlaget og skaden, flodbølgeargumentet, og hvem som er nærmest til å bære risikoen for tapet. Cyberangrep som eksempel er egnet til å fremheve disse argumentene, og sette dem på spissen. En anvendelse av retningslinjene fra rettspraksis gjøres derfor fortløpende, for å illustrere dette. Som analytisk verktøy bruker oppgaven to konstruerte eksempler på cyberangrep: strømbrudd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet.

1.3.3 Eksemplene

Strømbrudd-eksempelet: Hovedeksempelet i oppgaven har langt på vei tilsvarende saksforhold som i Rt. 1973 s. 1268 (Flymanøver-dommen). Det vil si at det skjer et strømbrudd for ca. 3600 strømabonnenter, det varer i ca. 36 timer, og én av strømabonentene er et selskap (selskap B) som får sin virksomhet stanset i den gitte perioden. Konsekvensen er at selskap B taper penger. Forskjellen fra dette eksempelet og Flymanøver-dommen er at strømstansen ikke er forårsaket av at et fly ødelegger kabelen, men av at en hacker bevisst angriper strømmettet, og har kunnskap om at det vil få konsekvenser for de som bruker strømmettet.

Informasjonstyveri-eksempelet: Det andre eksempelet er inspirert av cyberangrepet mot JPMorgan Chase & Co i 2014, men er i en langt mindre skala.²² Selskap X er lite selskap som leverer finansielle tjenester for selskaper i Lillevik kommune. X blir hacket og brukerinformasjonen til flere av selskapene blir stjålet. En konsekvens av dette er at selskap Y i opprydningsprosessen ikke klarer å opprettholde sine kontraktsrettslige forpliktelser, og dermed taper penger. Siden skadevolder stjeler brukerinformasjon, kan hackerens kunnskap om tredjeperson forutsettes å være langt mer konkret enn i strømbrudd-eksempelet. Det står derfor nærmere saksforholdet i Kabel-dommen. I oppgaven vil informasjonstyveri-eksempelet

²² JPMorgan Chase & Co ble frastjålet den personlige dataen til over 100 millioner mennesker, se The Economist (2015), sitert dato 03.12.2018.

bli brukt for å belyse andre argumenter og hensyn, enn strømbrudd-eksempelet er egnet til å gjøre.

Oppgaven er begrenset til å omfatte disse eksemplene for å holde den konkret og for å belyse noen av de erstatningsrettslige utfordringene cyberangrep kan medføre. Det tas forbehold om at resultatet på oppgavens drøftelser kunne blitt et annet med andre eksempler som utgangspunkt.

2 Begrepsavklaring

2.1 Innhold

I dette kapittelet defineres fire sentrale begreper i oppgaven: cyberangrep, hacker, tredjepersons tap og forsett.

2.2 Cyberangrep

Et cyberangrep er «the intentional disruption of an information system's confidentiality, integrity, or availability».²³ Det vil si en tilsiktet forstyrrelse eller ødeleggelse av et informasjonssystemets konfidensialitet, integritet eller tilgjengelighet. Handlingen medfører et brudd i hvordan system skal være, jf. «disruption».

Cyberangrep kan gjennomføres på en rekke ulike måter to eksempler er *Distributed Denial-of-Service* (DDoS-angrep) og kryptovirus.²⁴ Et DDoS-angrep medfører en overbelastning av en server eller et nettsted, ved at et stort antall datamaskiner beveger seg inn på samme server eller nettsted samtidig for å overbelaste systemet slik at det kollapser.²⁵ Hensikten kan være å blokkere tilgjengeligheten til serveren eller nettstedet. Kryptovirus er et datavirus som krypterer²⁶ filer og mapper på en datamaskin eller server slik at de ikke blir tilgjengelig for den opprinnelige eieren.²⁷ Her er gjerne hensikten å tilegne seg konfidensiell informasjon.

2.3 Hacker

En hacker er en person eller en gruppe som forsøker å bryte sikkerhetssystemet i et datasystem.²⁸ En hacker kan ha både gode og dårlige hensikter. Gode hensikter vil typisk være hackere som er ansatt for å finne svakheter i et datasystem, og forhindre at andre kan

²³ Studer og De Werra, (2017) s. 511

²⁴ DDoS-angrep og kryptovirus var to av metodene som medførte flest økonomiske tap hos norske selskaper i 2017, jf. Mørketallsundersøkelsen (2018) s. 17.

²⁵ Telenor (2018), sitert dato 07.12.2018

²⁶ «Kryptering er en matematisk metode som sørger for konfidensialitet ved at informasjon ikke kan leses av uvedkommende.», jf. Datatilsynet (2017) sitert dato 07.12.2018

²⁷ Store Norske Leksikon (2018), sitert dato 07.12.2018

²⁸ Oxford Dictionary (2016) definisjon av «hacker»

utnytte seg av svakhetene.²⁹ En skadevoldende hacker er på motsatt side, den som gjennomfører cyberangrep med den hensikt som er definert overfor – ulovlig innbrudd inn i et system.³⁰ Når det i oppgaven refereres til en hacker, menes det en skadevoldende hacker.

2.4 Tredjepersons tap

En person (skadevolder) gjennomfører en handling (skadevoldende handling) som medfører en tings- eller personskade hos en annen part (skadelidte), også kalt *primærskaden*.³¹ Skaden hos primærskadelidte får følger, i form av økonomiske tap, hos andre med tilknytning til skadelidte, dette er tredjepart.³² Tapet hos tredjepart er også kalt *sekundærskaden*.³³

I likhet med Kjelland (2016), kommer oppgaven til å bruke de kjønnsnøytrale begrepene «tredjeperson» og «tredjepart» sammenlignet med «tredjemannstap» som tradisjonelt er blitt brukt i rettspraksis og juridisk litteratur.³⁴

2.5 Forsett

Et sentralt moment med cyberangrep er at handlingen skjer med forsett. Forsett betyr at skadevolder «på det kritiske tidspunkt *hadde* kunnskap om den relevante situasjonen og innsikt i kva som ville fylgja av hans handlemåte, og likevel handla som han gjorde».³⁵

²⁹ Oxford Dictionary (2013) definisjon av «white hat»

³⁰ Oxford Dictionary (2013) definisjon av «black hat»

³¹ Nygaard (2007) s. 365

³² Nygaard (2007) s. 365, Lødrup (2009) s. 48, Hagstrøm og Stenvik (2015) s. 50, Kjelland (2016) s. 33 og 298.

³³ Nygaard (2007) s. 365. Reglene om tredjepersons tap kan ikke påberopes av eieren av den skadede gjenstanden, jf. Rt. 1996 s. 1473 (Skjerpings bro) s. 1474 og Rt. 2005 s. 65 (KILE-dommen) avsnitt 49.

³⁴ Kjelland (2016) s. 33

³⁵ Jf. Nygaard (2007) s. 209. Se også Lødrup (2009) s. 129, som definerer det som at «skadevolderen har regnet med at skaden ville inntre som følge av handlingen, eller at det var sannsynlighetsovervekt for det». Samsvarer med det strafferettslige forsettsbegrepet.

3 Grunnlaget for vurderingen av tredjepersons tap

3.1 Rt. 1955 s. 872 (Kabel-dommen)

3.1.1 Innledning

I dette kapitlet vil det først foretas en domsanalyse av Kabel-dommen, med hovedfokus på innholdet vurderingsmomentet «konkret og nærliggende interesse», se kapittel 3.1.2. Analysen vil videre bli sett opp mot strømbrudd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet, se kapittel 3.1.3.

3.1.2 «konkret og nærliggende interesse knyttet til kabelen»

I Kabel-dommen ble et mekanisk verksted tilkjent erstatning etter et strømbrudd, som ledet til driftsstans og tap av inntekter. Det skjedde som en konsekvens av at et skip mistet styring og la anker, slik at kabelen som lå på bunden av sundet ble brutt. Primærskadelidte var strømselskapet som eide kabelen, og spørsmålet var om sekundærskadelidte – verkstedet – som fikk sin strøm fra kabelen hadde rett på erstatning for sitt driftstap. Høyesterett begrunnet erstatningsansvaret i at verkstedet hadde «konkret og nærliggende interesse knyttet til kabelen» (s. 874). I dette kapitlet skal det avklares hva Høyesterett begrunnet den «konkrete og nærliggende interessen» i.

For det første var interessen knyttet til «kabelen» (s. 874). Begrepene «konkret og nærliggende» sier dermed noe om hvilken tilknytning sekundærskadelidte har til den skadde gjenstanden. Vurderingsmomentets begreper gir dårlig innsikt i vurderingens faktiske innhold, fordi «konkret og nærliggende» er vide og generelle begreper.³⁶ Det er i juridisk litteratur bred enighet om at «konkret og nærliggende interesse» ikke i seg selv skisserer en

³⁶ Askeland (2001) s. 305

klar regel.³⁷ Askeland (2001) s. 306, presiserer at det er «mulig å gi holdepunkter for en gradering av ulike aktuelle interesser» ut fra en nærmere analyse av rettspraksis og juridisk teori.

Høyesterett i Kabel-dommen legger sentral vekt på at:

«Når det gjelder spørsmålet om et mer omfattende ansvar, nevner jeg at kabelen var markert med skilt på verkstedets eiendom, og at losen visste at kabelen førte strøm til verkstedet. *Han måtte da være klar over at forbudet mot ankring ikke minst var av betydning for verkstedet, og at kabelbruddet kunne føre til driftsstans for verkstedet.* Den interesse som ble ofret var derfor ikke bare verkets, men også verkstedets, og jeg kan ikke finne noe holdepunkt for å begrense erstatningen til skaden på kabelen, også driftstapet må telle med i beregningen.»³⁸ (s. 874)

Førstvoterende bruker den kunnskapen, som ligger til forutsetning for nødrettsbetraktninger – det vil si ofringsdisposisjonen³⁹ – som en begrunnelse for å ikke avgrense erstatningsansvaret til første skadelidte. Dermed dannes det en relasjon mellom ansvarsgrunnlaget og «konkret og nærliggende interesse».⁴⁰ Nygaard (2007) forklarer denne relasjonen som at: «Reelt var denne interessa faktisk innebygt i ansvarsgrunnlaget i dette tilfellet» (s. 367).⁴¹ Selvig (1963) har argumentert for tilsvarende. Han uttalte at det er relasjonen mellom ansvarsgrunnlaget og skaden som var nødvendig for å konkludere med at en tilstrekkelig interesse forelå.⁴² Med det åpner han for at vurderingen kan få overføringsverdi til øvrige ansvarsgrunnlag.⁴³ En slik forståelse av Høyesteretts drøftelse fremstår fornuftig. Da skadevolder var klar over hvilken interesse som ble ofret, var det samtidig nærliggende at verkstedet hadde en interesse i kabelen.

Avslutningsvis avviser førstvoterende i Kabel-dommen rederiet sin anførsel om at verkstedet måtte stå til ansvar for den risikoen de hadde tatt ved å plassere verkstedet på en odde. Begrunnelsen var at kabelen var lagt ned i henhold til direktiver og et ankringsforbud i området.⁴⁴ Spørsmål om risiko er ikke noe nytt for vurderingen av adekvans,⁴⁵ og Høyesterett

³⁷ Askeland (2001) s. 305, med støtte i Nygaard (2007) s. 367

³⁸ Mine uthevninger

³⁹ Nygaard (2007) s. 368

⁴⁰ Askeland (2001) s. 306 og Nygaard (2007) s. 367

⁴¹ Askeland (2001) stiller seg også bak, jf. s. 306.

⁴² Selvig (1963) s. 206 med henvisning til Rt. 1955 s. 872 s. 877

⁴³ Askeland (2001) s. 306, med henvisning til Selvig (1963) s. 200

⁴⁴ Jf. lagmannsrettens begrunnelse, s. 877

viser at det også kan være relevant i den spesielle adekvansvurderingen av erstatning for tredjepersons tap. Begrunnelsen sier imidlertid lite eller ingenting om vurderingen innhold for disse typetilfellene. Dommen alene gir derfor ikke grunnlag for å foreta en risikovurdering.

3.1.3 Cyberangrep

Enhver strømkunde vil ha en interesse knyttet til de strømkabler som bringer kunden strøm. Dette står seg også for strømbrudd-eksempelet. Selskap Y i informasjonstyveri-eksempelet, vil ha en tilsvarende interesse i at informasjon om dem ikke blir stjålet. Om interessene er tilstrekkelig «konkret og nærliggende», vil imidlertid avhenge av en komparativ tolkning opp mot Kabel-dommen.

Skadevolder i Kabel-dommen handler også med forsett, men dommen bygger i tillegg på nødrettsbetraktninger.⁴⁶ En nødrettshandling er en forsettlig skadeforvoldelse gjort for å redde en annen interesse.⁴⁷ Som definisjonen av cyberangrep og hacker viser⁴⁸ kan det forutsettes at en hacker langt på vei har en tilsvarende kunnskap som skipet hadde i Kabel-dommen. En hacker som angriper et strømanlegg, vet normalt at det er et strømanlegg han angriper. Hackeren vil også vite at strømkabelen er tilknyttet kunder av strømselskapet. Strømbrudd-eksempelet står dermed nærmere Kabel-dommen i spørsmålet om ansvarsgrunnlag, enn Rt. 1978 s. 1268 (Flymanøver-dommen) som danner utgangspunktet for strømbrudd-eksempelet. Det er derfor klart at Kabel-dommen er relevant å se hen til. Samtidig er det en nyanseforskjell mellom ansvarsgrunnlaget i strømbrudd-eksempelet og Kabel-dommen – forsett og nødrett. Ved en rent forsettlig skadeforvoldelse er det ikke foretatt den samme interesseavveiningen, som ved en nødrettshandling. På tross av at interessekonflikten medfører erstatningsansvar, er det en formildendeomstendighet, som ikke foreligger ved rent forsett.⁴⁹ Rettferdighetshensyn kan derfor indikere at det er enda større grunnlag for å gi skadevolderen i strømbrudd-eksempelet erstatningsansvar overfor tredjepart. Informasjonstyveri-eksempelet skiller seg ikke fra strømbrudd-eksempelet på dette punktet.

⁴⁵ Kjønsstad (2002) s. 378 beskriver utviklingen av risiko vurderingen, hvor det i midten av forrige århundre kom inn av «[v]ed vurderingen av kravene til årsakssammenheng og adekvans måtte man også legge vekt på skadelidtes forhold».

⁴⁶ jf. Rt. Rt. 1973 s. 1268, s. 1272

⁴⁷ Nygaard (2007) s. 368 og Lødrup (2009) s. 188

⁴⁸ Se kapittel 1.3.1 og 1.3.2

⁴⁹ Jf. den interesseavveining en nødrettshandling krever.

Det sentrale argumentet i Høyesteretts begrunnelse for rederiets erstatningsansvar var rederiets kunnskap om verkstedet sin tilknytning til kabelen. I strømbrudd-eksempelet forutsettes det at skadevolderen har en kunnskap om både skaden hackeren påfører strømanlegget, og at strømanlegget er tilknyttet strømkunder. Hackeren har med andre ord kunnskapen som skal til for å se kundene sin interesse i strømanlegget. Forskjellen mellom Kabel-dommen og strømbrudd-eksempelet, er at i Kabel-dommen er skipet sin kunnskap knyttet til verkstedet som tredjepart, mens i strømbrudd-eksempelet har skadevolder kunnskap om strømkundene. Hackeren har med andre ord en mer generell kunnskap om tredjepart, som kan tilsi at det er mindre grunnlag for erstatningsansvar. Samtidig er det ubestridt at det foreligger en kunnskap om tredjepart, som nok ut fra de retningslinjene Kabel-dommen gir, gjør det forsvarlig å konkludere med erstatningsansvar.

På dette punktet er det større likhet mellom Kabel-dommen og informasjonstyveri-eksempelet. I informasjonstyveri-eksempelet vet man at hackeren har stjålet brukerinformasjon. På tross av at tredjepart i dette eksempelet også kan være flere selskaper, gjør brukerinformasjonen det mer forsvarlig å forutsette at skadevolder sin kunnskap om tredjepart i informasjonstyveri-eksempelet, er mer konkret enn i strømbrudd-eksempelet. Det belyser at selskap Y sin interesse i brukerinformasjonen er mer nærliggende, enn selskap B sin interesse i strømanlegget. Ut fra vurderingen som er gjort i Kabel-dommen, er det derfor mer sannsynlig at hackeren i informasjonstyveri-eksempelet vil bli erstatningsrettsligansvarlig overfor tredjepart, enn skadevolderen i strømbrudd-eksempelet.

Det er vanskelig å dra paralleller mellom de omstendighetene som lå rundt Høyesterett sin risikovurdering, og saksforholdet i strømbrudd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet. Kabel-dommens manglende retningslinjer gjør det derfor vanskelig å vite om det er grunnlag for en risikovurdering og hvilken betydning den eventuelt vil få.

Ut fra en komparativ tolkning mellom strømbrudd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet, og Kabel-dommen, er det forsvarlig å konkludere med at hackeren ville blitt erstatningsrettslig ansvarlig for tredjepart sitt tap. Oppgaven vil videre vise i hvilken grad dette fortsatt står seg, ut fra de vurderingene som er gjort i Flymanøver-dommen og senere rettspraksis.

3.2 Rt. 1973 s. 1268 (Flymanøver-dommen)

3.2.1 Innledning

I dette kapitlet vil det først foretas en domsanalyse av Flymanøver-dommen og innholdet i vurderingsmomentet «nærhet i årsakssammenheng», se kapittel 3.2.2. Analysen vil videre bli sett opp mot strømbrudd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet, se kapittel 3.2.3. I kapittel 3.2.4 ses analysen opp mot Flymanøver-dommen, i forhold til Kabel-dommens tilsvarende drøftelse.

3.2.2 «nærhet i årsakssammenheng»

Flymanøver-dommen gjaldt spørsmål om et fiskeoppdrettsanlegg, som sekundærskadelidte, hadde rett på erstatning. Et britisk fly hadde under en militærøvelse uaktsomt brutt en kraftledning. Det medførte strømbrudd hos ca. 3600 strømkunder, i ca. 36 timer. Én av disse kundene var et fiskeoppdrettsanlegg, som led et økonomisk tap som følge av strømbruddet. Dommen ble avsagt med dissens 4-1, og flertallet konkluderte med at fiskeoppdrettsanlegget ikke hadde krav på erstatning. Fokuset i dette kapitlet vil være på flertallet sin begrunnelse for hvorfor de ikke tilkjente erstatning.

Førstvoterende gikk først inn på Kabel-dommen, og uttalte at:

«en «konkret og nærliggende interesse» [gir] uttrykk for at forholdet [i Kabel-dommen] var særeget og domsresultatet begrunnet i de *spesielle omstendigheter* i saken. Hertil kommer det at det dreide seg om et *nødrettsansvar* og *skade voldt med forsett.*»⁵⁰ (s. 1272)

De «spesielle omstendighetene» var grunnen til at «konkret og nærliggende interesse» ikke ble brukt som overordnet vurderingsmoment, og hvorfor Kabel-dommen ikke kunne gi noen veiledning av betydning for saksforholdet i den aktuelle saken.⁵¹ Videre konstaterte førstvoterende at det forelå årsakssammenheng og påregnelighet, og uttaler at «[t]vilen i saken knytter seg til kravet om en *viss nærhet i årsakssammenheng*, uavhengig av den konkrete

⁵⁰ Mine uthevinger

⁵¹ Thorson (2011) s. 56: I Flymanøver-dommen «ble det gjort en noe annen type vurdering [enn i Kabel-dommen]».

påregnelighet»⁵² (s. 1272). At vurderingen gjøres «uavhengig av den konkrete påregnelighet», samsvarer med at førstvoterende slo fast at «årsakssammenheng og påregnelighet, må utvilsomt anses fyldestgjort» (s. 1272). Det var de øvrige elementene i adekvansvurderingen som skulle drøftes i en «samlet vurdering» (s. 1272).

Det kan spørres om Høyesterett forkaster vurderingsmomentet i Kabel-dommen, ved å dra inn «nærhet i årsakssammenheng» istedenfor å bruke «konkret og nærliggende interesse» som vurderingsmoment.⁵³ Senere rettspraksis viser imidlertid at begge vurderingsmomenter er brukt.⁵⁴ Blant annet Krüger (1996) og Thorson (2011) mener heller ikke at Flymanøver-dommen sin uttalelse gir grunnlag for en slik konklusjon.⁵⁵ Videre i kapittelet skal det avklares hva Høyesterett konkret la inn i vurderingsmomentet «nærhet i årsakssammenheng».

Spørsmålet om «nærhet» stiller krav til at tredjeperson sitt tap ikke ligger utenfor det som kan kreves erstattet.⁵⁶ Ansvarer skal ikke omfatte «varierende, abstrakte og fjerntliggende» tap.⁵⁷ Førstvoterende i Flymanøver-dommen knytter nærheten til årsakssammenheng. Det vil si en nærhet i begrunnelsen – hvorfor og hvordan⁵⁸ – for at tredjepart ble påført tapet som ønskes erstattet.⁵⁹ Man ser på relasjonen mellom sekundærskaden og primærskaden.

I den konkrete vurderingen uttaler førstvoterende at:

«Selv om det utvilsomt har vært påregnelig at omfattende skadevirkninger kunne bli følgen av et kabelbrudd, antar påregneligheten en *ubestemt og nærmest abstrakt karakter* sett i forhold til det enkelte skadetilfelle. Dette henger i første rekke sammen med at det ikke dreier seg om skade på den gjenstand som er rammet eller interesser som har umiddelbar tilknytning til denne, men om skadevirkninger som følge av en kontraktsmessig tilknytning som kan variere med tid og sted, og oftest vil ligge helt utenfor hva en skadevolder kan ha kunnskap om og oversikt over; skaden er, som det

⁵² Mine uthevninger

⁵³ Thorson (2011) s. 56. For eksempel Engstrøm (2005) s. 83 ser ut til å legge til grunn av at spørsmål om erstatning for tredjepersons tap må vurderes ut fra kriteriet «nærhet i årsakssammenheng».

⁵⁴ Se for eksempel Rt. 2010 s. 24 (Hankleiv-dommen) avsnitt 54: «Eg har omtala momentet om krav til ein viss nærleik i årsakssammenheng og momentet om krav til konkret og nærliggjande interesse i den skadde gjenstanden. Samla sett [...]». Høyesterett bruker begge momentene i en samlet vurdering.

⁵⁵ Krüger (1996) s. 272 og Thorson (2011) s. 56

⁵⁶ Thorson (2011) s. 269

⁵⁷ Jf. Thorson (2011) s. 269. Se også Engstrøm (2005) s. 152, som beskriver det som at skaden/tapet ikke må være for «indikerte eller perifere».

⁵⁸ Thorson (2011) s. 269: Årsakssammenheng vil si «hvordan og hvorfor skadelidte ble påført det tap som kreves erstattet».

⁵⁹ Nygaard (2007) s. 372 og Thorson (2011) s. 269

har vært uttrykt, «*avledet og indirekte*». Skadens *uberegnelighet og under ugunstige omstendigheter ruinerende omfang* er et annet og reelt moment av betydning som gjør det betenkelig å trekke grensene for erstatningsplikten for vidt; at det i denne sak dreier seg om et beskjedent beløp, kan åpenbart ikke tillegges vekt ved avgjørelsen av de alminnelige grenser for erstatningsplikten. Jeg er enig med den ankende part i at det er de potensielle skademuligheter som må være bestemmende.»⁶⁰ (s. 1272)

Disse momentene førstvoterende er innom i dette utdraget er i juridisk litteratur gitt samlebetegnelsen «*flodbølgeargumentet*».⁶¹ Det vil si at skadevolder ikke skal bli overrumplet med en flodbølge av erstatningskrav.⁶²

At påregneligheten var «ubestemt og nærmest abstrakt» betyr at omfanget av ulike type skader som kan skje ved et strømbrudd, blir så stor at den konkrete skaden på oppdrettsanlegget blir for lite påregnelig for skadevolder.⁶³ Det andre momentet i flodbølgeargumentet som Flymanøver-dommen påpeker er «*avledet og indirekte*». Det vil si at det ikke må være for mange ledd mellom skaden som skjedde på strømledningen i første ledd og at den elektriske pumpen på oppdrettsanlegget ble satt ut av drift i siste ledd. For det tredje peker førstvoterende på at «*[s]kadens uberegnelighet og under ugunstige omstendigheter ruinerende omfang*» er relevant i vurderingen. Både rettspraksis og juridisk teori er imidlertid enig om at dette momentet har mindre relevans i dag etter lovfesting av lempningsregelen i skl. § 5-2.⁶⁴ Det er derfor et argument oppgaven ikke kommer til å gå nærmere inn på. Uavhengig av dette tredje momentet, ser det ut til at flodbølgeargumentet langt på vei ser på hva som faktisk har skjedd. Flodbølgeargumentet er motstykke til «*nærhet*»,⁶⁵ derfor er det et toneangivende argument i vurderingen av «*nærhet i årsakssammenheng*».

Videre pekte førstvoterende på at «*skyld og graden av denne i visse forhold kan få betydning*» (s.1272). Skyldmomentet kom imidlertid i bakgrunnen, selv om det var snakk om betydelig uaktsomhet. Det kan indikere at skyldgraden må være sterkere enn betydelig uaktsomhet, for at den skal være utslagsgivende i den samlede vurderingen av «*nærhet i årsakssammenheng*».

⁶⁰ Mine uthevinger

⁶¹ Lødrup (2009) s. 181 og Thorson (2011) s. 67-68

⁶² Thorson (2011) s. 65

⁶³ Thorson (2011) s. 67

⁶⁴ jf. Rt. 2005 s. 65 og Rt. 2006 s. 690. Det finner også støtte hos Nygaard (2007) s. 370, Lødrup (2009) s. 281 og 291 og Kjelland (2016) s. 306.

⁶⁵ Askeland (2001) s. 308 og Lødrup (2009) s. 376

Dommen gir derimot ikke noen avklaring på hvilken skyldgrad som kreves, og hvor avgjørende det i så fall skal være.

At skaden i Flymanøver-dommen ikke ville lede til erstatning, mente flertallet også kunne begrunnes i «en risikobetraktning» (s. 1273):

«Spørres det om *hvem som i alminnelighet er nærmest til å bære risikoen for skader av den omhandlede art*, kan svaret neppe være særlig tvilsomt. De enkeltpersoner og bedrifter som er utsatt for å lide skade, vil som regel ha en større eller mindre kontroll over sin situasjon. De må ta foreliggende skademuligheter med i sine beregninger og treffe de for hver især hensiktsmessige tryggingstiltak, faktisk eller rettslig. [...] Han var klar over at hans bedrift var særdeles sårbar for tilfelle av strømstans og kunne ha avverget skaden ved enkle og billige midler. [...] At en risikofordeling som antydnet er naturlig og nærliggende, bekreftes ved det som er opplyst om elektrisitetsverkens praksis med hensyn til ansvarsfraskrivelse, - en ansvarsfraskrivelse som så vidt skjønnes også omfatter tilfelle der en strømstans er forårsaket ved menneskelig svikt.»⁶⁶ (s. 1273)

Her kommer førstvoterende med flere veiledende momenter for en risikovurdering. Det rettsanvenderen skal vurdere er «hvem som er nærmest til å bære risikoen for skader av den omhandlede art». Førstvoterende ser på skadevolder og skadelidtes side, både generelt og med fokus på det særegne i saken.⁶⁷ I vurderingen legges det vekt på hvem som kan legge «hensiktsmessige tryggingstiltak» og om de kan iverksettes med «enkle og billige midler». Samt om tredjepart har noen grunn til å reagere på risikoen, jf. «hans bedrift var særdeles sårbar for tilfelle av strømstans». Uttalelsene er av en generell karakter, og er derfor enkle å anvende på andre saksforhold, i motsetning til det lille som ble tatt inn om risikobetraktninger i Kabel-dommen. Det er et spørsmål om å avgrense ansvaret på skadevolder sin side, og hvor mye av risikoen for tap tredjeperson må tåle.⁶⁸

3.2.3 Cyberangrep

Saksforholdet i Flymanøver-dommen og strømbrodd-eksempelet er likt, med unntak av skadevolderen sitt ansvarsgrunnlag. Staten handlet uaktsomt i Flymanøver-dommen, mens

⁶⁶ Mine uthevninger

⁶⁷ Nygaard (2007) s. 369

⁶⁸ Nygaard (2007) s. 369

hackeren handlet med forsett. Uavhengig av ansvarsgrunnlaget er utgangspunktet at Flymanøver-dommen vil få stor overføringsverdi til strømbrudd-eksempelet. Sentralt i dette kapitlet er derfor om en hacker sitt forsett, kan påvirke drøftelsen. Informasjonstyveri-eksempelet, som ikke bruker Flymanøver-dommen som utgangspunkt, vil også bli tatt inn for å vise hvordan argumentene kan slå ulikt ut.

Skyld vil si at «vedkommende på eit tidspunkt *skulle handla annleis* i den situasjonen han var».⁶⁹ Fellesnevneren for strømbrudd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet er at skadevolder handlet forsettlig, og visste at vedkommende skulle handlet annerledes. Det vil si at en hacker utøver en stor grad av skyld. Flertallet i Flymanøver-dommen legger opp til at dette kan få betydning, men gir liten veiledning for hvor stor betydning skyldgraden kan få. Det er derfor vanskelig å si hvilken innflytelse det får på den helhetlige drøftelsen av «nærhet i årsakssammenheng». De manglende retningslinjene fra Flymanøver-dommen, gjør at skyldmomentet settes til side når strømbrudd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet ses i forhold til Flymanøver-dommen.

På tross av at hackeren i strømbrudd-eksempelet har kunnskap om at det er kunder koblet til strømanlegget, er det vanskelig å ha konkret kunnskap om hver enkelt strømkunde, fordi skadeomfanget er på flere tusen kunder. Vanskeligheten ved å identifisere tredjepart, medfører at skadeomfanget blir u håndgripelig. I likhet med Flymanøver-dommen antar påregneligheten derfor «en ubestemt og nærmest abstrakt karakter sett i forhold til det enkelte skadetilfelle». Skadeomfanget sin karakter er ikke noe skadevolder kan påvirke gjennom sin kunnskap om handlingen og de som rammes av den. Antallet ledd mellom originalskaden og tredjepersons tapet, forandres heller ikke av at skadevolder har forsett. Momentet «avledet og indirekte» er derfor like aktuelt for strømbrudd-eksempelet som i Flymanøver-dommen. Ut fra hvordan flodbølgeargumentet er anvendt i Flymanøver-dommen har skadevolder sin kunnskap om den skadevoldende handling liten mulighet til å påvirke argumentet. I likhet med i Flymanøver-dommen taler dette derfor klart for at det foreligger en «nærhet i årsakssammenheng».

I vurderingen av flodbølgeargumentet, kan man imidlertid identifisere en forskjell mellom strømbrudd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet, på grunn av tapenes forskjellige karakter. Tyveri av brukerinformasjon har en mer konkret tilknytning til tredjeperson, enn en strømkabel, fordi det er har en mer personlig karakter. Det er derfor vanskeligere å omtale

⁶⁹ Nygaard (2007) s. 174

påregneligheten av tredjeperson sitt tap som «en ubestemt og nærmest abstrakt karakter». Brukerinformasjon er av en personligkarakter, og et tyveri av brukerinformasjon vil derfor ha en tett kobling til hvordan selskap Y fungerer videre. Sekundærtapet er derfor ikke «avledet og indirekte». Ut fra hvordan flodbølgeargumentet er brukt i Flymanøver-dommen er det ikke ansvarsgrunnlaget som er grunnen til de ulike resultatene på cyber-eksemplene, men karakteren av primærskaden. Det er derfor ikke grunnlag for å si at det er hackeren sin forsettlige skadeforvoldelse som har gitt utslag på flodbølgeargumentet sin relevans.

De momentene som sto sentralt i risikovurderingen i Flymanøver-dommen vil naturlig nok ha samme posisjon i strømbrudd-eksempelet. Et selskap er normalt avhengige av strøm for å få virksomheten til å gå rundt. Risikoen for strømstans er derfor en dagligdags risiko som skadelidte ofte må tåle uten noen forventning om å få erstatning.⁷⁰ Tredjeperson i strømbrudd-eksempelet har derfor i utgangspunktet ikke noe grunnlag for å forvente erstatning ved strømbrudd. At selskap B eventuelt får erstatning på grunn av de ekstraordinære omstendighetene – cyberangrepet – vil i så fall bli en tilfeldig fordel.

På den andre siden skiller strømbrudd-eksempelet seg fra Flymanøver-dommen på et sentralt punkt. Hackeren i strømbrudd-eksempelet handler med forsett, i motsetning til piloten i Flymanøver-dommen, som handlet uaktsomt. Det vil si at hackeren allerede hadde tatt en risikovurdering – vedkommende har innsikt i følgene av skaden⁷¹ – før hackeren gjennomførte den skadevoldende handlingen. Skillet i skadevolderen sin kunnskap gjør at det er tale om en større likevekt mellom risikoen partene tar, sett i forhold til Flymanøver-dommen. Det kan derfor være like tilfeldig at en hacker slipper å betale erstatning til tredjeperson, som at tredjeperson får dekket sitt tap som følge av et strømbrudd.

Ser man på informasjonstyveri-eksempelet i forhold til strømbrudd-eksempelet, er risikoen for tyveri ikke like dagligdags som strømbrudd. Det tilsier at det er mindre grunnlag for å legge ansvaret over på tredjeperson. Spesielt fordi hackeren sin kunnskap om situasjonen ikke reduseres. Samtidig viser Mørketallundersøkelsen (2018), at sannsynligheten for at norske bedrifter vil bli utsatt for sikkerhetsbrudd er økende.⁷² Selskap Y har gjennom sine valg av tjenester muligheten til å redusere risikoen for tap. Når et selskap inngår avtaler om kjøp av tjenester, er det mange ting som kan få betydning for hvilken leverandør som velges. Dersom

⁷⁰ Nygaard (2007) s. 370

⁷¹ Se definisjon av forsett Nygaard (2007) s. 209, samt i kapittel 2.5.

⁷² Mørketallsundersøkelsen (2018) s. 5

selskapet setter et sentralt fokus på hvordan leverandøren sikrer sine systemer mot cyberangrep, klarer de også å redusere risikoen for å lide tap. Det er dermed også et ansvar som ligger på sekundærskadelidte i informasjonstyveri-eksempelet, selv om ansvaret påtar seg en annen karakter enn etter strømbrudd-eksempelet.

Det som skiller risikoen en hacker tar, fra den tredjepart tar, er at skadevolder har større kunnskap om når primærskaden vil inntre. Hackeren setter i gang cyberangrepet, og har i de fleste tilfeller kontroll over når, hvor og hvordan den vil inntreffe. Dette knytter seg imidlertid bare til primærskaden, og det er ikke gitt at hackeren har noe mer kontroll om når sekundærskaden vil inntre. Det er derfor ikke et veldig sterkt argument i skadevolder sin disfavør.

Hvilken «nærhet» som foreligger mellom primærskaden og sekundærskaden, er sentralt i flodbølgeargumentet. Argumentet sier derfor noe om kjernen i vurderingen av «nærhet i årsakssammenheng», særlig der det slår ut i full kraft, som i Flymanøver-dommen og strømbrudd-eksempelet. Selv om risikovurderingen indikerer at hackeren bør stå ansvarlig, vil det bli satt til side av flodbølgeargumentet. Mens i informasjonstyveri-eksempelet står imidlertid flodbølgeargumentet svakere, og hackeren vil sannsynligvis bli erstatningsrettslig ansvarlig for tredjepart sitt tap.

3.2.4 Kabel-dommen og Flymanøver-dommen

Hele drøftelsen til flertallet i Flymanøver-dommen begynner med at Kabel-dommen gis et begrenset anvendelsesområde. Det betyr imidlertid ikke at Kabel-dommen mister sin relevans for spørsmålet om cyberangrep. Begrunnelsen til flertallet i Flymanøver-dommen bygger på Kabel-dommen sine spesielle omstendigheter – nødrett og forsett. Ett av disse to momentene står sentralt i cyberangrep-eksemplene, og analysen i kapittel 3.1.3 viser at det er paralleller mellom Kabel-dommen og eksemplene.

Analysen i kapittel 3.1 og 3.2 viser at Kabel-dommen og Flymanøver-dommen aktualiserer helt forskjellige elementer eksemplenes saksforhold. På den ene siden fokuserer Høyesterett i Kabel-dommen på skadevolder sin kjennskap til den skadevoldende handling, og hva den kunnskapen sier om tredjeperson sin tilknytning til den skadede gjenstanden. Flymanøver-dommen fokuserer på sin side på skadeomfanget og hvilken karakter den påtar. Samt, hvilken part som sto nærmest til å forhindre at tredjepart led et tap som følge av den skadevoldende

handlingen. Når saksforholdet slik det er i strømbrudd-eksempelet, skaper dette to motpoler mellom konklusjonen av «konkret og nærliggende interesse» og «nærhet i årsakssammenheng». Ingen av dommene gir imidlertid direkte svar på hva som skal vektes tyngst – en vurdering av «konkret og nærliggende interesse knyttet til kabelen» eller «en viss nærhet i årsakssammenheng». Oppgaven vil forsøke å finne et svar på dette, i både kapittel 3.3 og kapittel 4, eller i det minste se om det er andre argumenter som er aktuelle slik at en slik oppklaring ikke er nødvendig.

3.3 Rt. 2000 s. 1756 (Arbeidsgiveravgift-dommen) og Rt. 2004 s. 1816 (Nøkkelmanndommen)

3.3.1 Innledning

I dette kapittelet skal det gis en nærmere avklaring av Arbeidsgiveravgift-dommen og Nøkkelmanndommen, se kapittel 3.3.2. Hovedfokuset vil være på hvordan dommene utdyper innholdet i vurderingsmomentene «konkret og nærliggende interesse» og «nærhet i årsakssammenheng», sett i forhold til det som fremgår av Kabel-dommen og Flymanøver-dommen. Avklaringen vil deretter bli sett i forhold til strømbrudd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet.

3.3.2 Utdypning av vurderingsmomentene

Tilfellet i Arbeidsgiveravgift-dommen var at en arbeidsgiver hadde utbetalt full lønn for en arbeidstaker i en sykdomsperiode etter et trafikkuhell. Staten som arbeidsgiveren søkte erstatning for utgiftene til arbeidsgiveravgift fra Storebrand som forsikringsgiver, men fikk ikke medhold i Høyesterett. Førstvoterende uttalte at det måtte foretas en vurdering av om tapet gjaldt en «konkret og nærliggende interesse» (s. 1761). I en slik vurdering måtte det legges vekt på «hvem som bør bære risikoen for tapet ut fra en rimelighetsvurdering, jf. Rt-1973-1268» (s. 1761). Det måtte i tillegg ses på om det var et tap som «skyldes en avtale mellom den direkte og den indirekte skadelidte, kan kreves dekket av skadevolder» (s. 1761). Høyesterett påpekte, med henvisning til Flymanøver-dommen, at Kabel-dommen bygget på spesielle omstendigheter. Med dette menes at skadevolder i Kabel-dommen handlet i nødrett

og med forsett.⁷³ Flymanøver-dommen ga heller ikke noen «umiddelbar veiledning med tanke på [den] foreliggende sak» (s. 1762). Dommene ble derfor kun brukt som retningslinjer, som ble bygget videre på i den konkrete vurderingen.

I Nøkkelmann-dommen (også kalt Skiltmaker-dommen eller Messel-dommen) var et av spørsmålene om skadelidte kunne kreve at erstatningen etter en bilulykke skulle omfatte fremtidig tap av eierinntekt i form av aksjeutbytte fra et selskap. Skadelidte var en nøkkelmann i selskapet og hans skade medførte redusert verdiskapning og nettoinntekt. Førstvoterende (dissens 3-2) henviste først til de retningslinjene Høyesterett hadde brukt i Arbeidsgiveravgift-dommen. Det vil si «konkret og nærliggende interesse», «hvem som bør bære risikoen ut fra en rimelighetsvurdering», og om «en avtale mellom den direkte og den indirekte skadelidte, kan kreves dekket av skadevolder» (avsnitt 33). Det var forholdet i Arbeidsgiveravgift-dommen som var av størst interesse for det konkrete saksforholdet (avsnitt 34).

Begrunnelsen for at Høyesterett ikke tilkjente tredjeperson erstatning kan i begge dommene brytes ned til to hovedpunkter. For det første er det hvordan arbeidsgiver har lagt opp driften. I Arbeidsgiveravgift-dommen er dette avtaleforholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker. Der arbeidsgiver hadde inngått tariffavtaler som ga de ansatte bedre rettigheter under sykdom, enn folketrygdloven (s. 1762). For flertallet i Nøkkelmann-dommen var det at det at tapet var for fjernt. Samt, at selskapet var organisert som et aksjeselskap, der skadelidte som aksjonær selv måtte bære tapet for redusert aksjeverdi. Disse poengene ble dratt med inn i vurderingen av «hvem som er nærmest til å bære risikoen»; det andre hovedargumentet for hvorfor erstatning ikke ble tilkjent. I begge dommene var tredjepart – arbeidsgiver/selskapet – nærmest å bære risikoen, fordi arbeidsgiver den som lettest kan organisere arbeidet på en måte som kan forhindre tap.⁷⁴

Høyesterett plasserer disse vurderingene under vurderingsmomentet «konkret og nærliggende interesse», som er hentet fra Kabel-dommen. Sentralt for bruken av «konkret og nærliggende interesse» i Kabel-dommen er at det er brukt i sammenheng med «knyttet til kabelen» – den skadede tingen.⁷⁵ Arbeidsgiveravgift-dommen og Nøkkelmann-dommen bruker imidlertid vurderingsmomentet uten dette tillegget. Det skifter fokuset fra en konkret vurdering av

⁷³ Flymanøver-dommen s. 1272 og Lødrup (2009) s. 6

⁷⁴ Arbeidsgiveravgift-dommen s. 1762 og Nøkkelmann-dommen avsnitt 36

⁷⁵ Askeland (2001) s. 315

tredjepart sin tilknytning til primærskaden, til om forholdet mellom primærskadelidte og sekundærskadelidte kan belastes skadevolder.⁷⁶ Både Askeland og Lødrup har kritisert Høyesterett for den bevegelsen. Poenget deres er ikke at konklusjonen er feil eller argumentasjonen dårlig, men at den nødvendigvis ikke passer spesielt godt under «konkret og nærliggende interesse».⁷⁷ Nedenfor skal det gis en nærmere analyse av hvordan skiftet i Høyesterett påvirker vurderingen av cyberangrep tilfellet.

3.3.3 Cyberangrep

Spørsmålet i dette kapittelet er i hvilken grad de endringene man ser i vurderingen av erstatning for tredjepersons tap, i Arbeidsgiveravgift-dommen og Nøkkelmanndommen påvirker strømbrydd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet.

Saksforholdet i Arbeidsgiveravgift-dommen og Nøkkelmanndommen gjaldt forholdet mellom arbeidsgiver og arbeidstaker, der arbeidstaker har lidt en integritetsskade. I Kabeldommen og Flymanøver-dommen gjaldt det tingsskade, der tredjeperson hadde et kundeforhold til primærskadelidte. Strømbrydd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet står i dette henseende nærmere Kabeldommen og Flymanøver-dommen. Ut fra et komparativt synspunkt vil det derfor være mer nærliggende å bruke disse dommene som utgangspunkt for hvordan oppgavens problemstilling skal løses. Arbeidsgiveravgift-dommen og Nøkkelmanndommen er imidlertid nyere dommer, og kommer med flere generelle uttalelser. Det er derfor av en relativ interesse å se hva dommene kan bringe til en drøftelse av erstatning for tredjepersons tap etter et cyberangrep.

I strømbrydd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet foreligger det ikke noe særegent med de kontraktsforhold som legges til grunn, slik som i Arbeidsgiveravgift-dommen og Nøkkelmanndommen. Det er derfor vanskelig å dra paralleller med dommene på dette punktet. Det som imidlertid kan generaliseres og gis overføringsverdi er den frihet et selskap har til og «lettast vil kunne organisere arbeidet i ei form som gjør at han blir minst mogleg utsett for tap», jf. Nøkkelmanndommen avsnitt 36. Et selskap kan for eksempel forhindre at det blir for avhengig av en programvare for å gjennomføre arbeidet sitt, eller ved å ha en strømgenerator eller lignende. Tap kan også forhindres i de valg av systemer skadevolder gjør, ved å for eksempel velge en leverandør med sikrere systemer. Dette gjelder spesielt for

⁷⁶ Askeland (2001) s. 315

⁷⁷ Askeland (2001) s. 315 og Lødrup (2001) s. 6

selskap Y i informasjonstyveri-eksempelet, hvor de i valg av leverandør av finansielle tjenester kan se på hvilken sikkerhet de har rundt sine systemer. Det er også langt flere leverandører av finansielle tjenester, enn av strøm. Ansvar som kan legges på skadelidte har paralleller til de momentene risikovurderingen i Flymanøver-dommen aktualiserte. Det er også et argument Arbeidsgiveravgift-dommen og Nøkkelmanndommen bruker i risikovurderingene. Dommene bringer ikke mye nytt til risikovurderingen, utover det som fremgår av Flymanøver-dommen, men legger betydelig vekt på i det i begrunnelsen for hvorfor tredjepart ikke har rett på erstatning.

Som poengtert i kapittel 3.3.2 er risikovurderingen en drøftelse som ikke nødvendigvis hører hjemme under en drøftelse av «konkret og nærliggende interesse». Som Lødrup (2001) skriver i relasjon til Arbeidsgiveravgift-dommen kunne deres «begrunnelse [stått] på egne ben, og forså vidt kunne referansene til Kabel-dommen og Flymanøver-dommen vært noe mer avdempet».⁷⁸ Det kan derfor spørres om dette er momenter som står for seg selv, hører hjemme under vurderingen av «nærhet i årsakssammenheng», eller har medført en endring av hvordan «konkret og nærliggende interesse» skal brukes. Et annet spørsmål er om denne vurderingen av «konkret og nærliggende interesse» slik den er gjort i Arbeidsgiveravgift-dommen og Nøkkelmanndommen, kun er slik når arbeidsgiver er tredjepart. Dette er noe oppgaven skal se nærmere på i kapittel 4.

Analysene så langt i oppgaven viser at alle dommene har en relativ relevans for å løse spørsmålet om hackeren blir erstatningsrettslig ansvarlig overfor tredjepart – selskap B og Y. Det dommene imidlertid ikke gir noe klart svar på er hvilke momenter som skal få størst betydning. Kabel-dommen peker klart på at ansvarsgrunnlaget bør få en betydning, mens Flymanøver-dommen, Arbeidsgiveravgift-dommen og Nøkkelmanndommen gir kumulativt sterkt grunnlag for å ta hensyn til at skadevolder sitt erstatningsansvar ikke skal bli for omfattende. Samtidig som disse senere dommene viser at det grunnlag for å pålegge skadelidte et ansvar for å forhindre tap. Oppgaven tar videre sikte på å vise hvordan de ulike argumentene skal balanseres, for så å se på om det skjer andre utviklinger i rettspraksis.

⁷⁸ Lødrup (2001) s. 6

4 Senere rettspraksis

4.1 Innledning

I tillegg til å bygge videre på de drøftelsene og dommene som er brukt i kapittel 3, vil dette kapittelet se på Rt. 2005 s. 65 (KILE-dommen), Rt. 2006 s. 690 (Lillestrøm-dommen) og Rt. 2010 s. 24 (Hanekleiv-dommen). I kapittel 4.2 vil dommene introduseres og analyseres. Fokuset i analysen ligger på hvilke nye momenter dommene bringer inn i vurderingen av erstatning for tredjepersons tap. Her vil også juridisk teori være et viktig analyseverktøy. Min totale forståelse av hvordan rettspraksis har behandlet spørsmålet om erstatning for tredjepersons tap, sammenlignes med forståelsene til Lødrup (2009), Kjelland (2016) og Hagstrøm og Stenvik (2015) i kapittel 4.3. Analysene gjort i kapittel 4.2 vil igjen bli sett opp mot cyberangrep-tilfellene for å se om det er nye sider av saksforholdet som blir belyst, og eventuelt hva dette har å si for helheten.

4.2 Innholdet i nyere rettspraksis

I KILE-dommen var det spørsmål om erstatning for økte KILE-kostnader, som skjedde som en konsekvens av et strømbrudd forårsaket av en sprengningsfeil. Det var ikke grunnlag for å vurdere tredjepersons tap i den konkrete saken,⁷⁹ men førstvoterende kom med et par interessante kommentarer til problemstillingen. Førstvoterende uttalte at det skal «mye til for at et tredjemannstap har erstatningsrettslig vern», og at det forutsetter det foreligger en «konkret og nærliggende interesse i forhold til den skadete gjenstanden» (avsnitt 49). Uttalelsene fra førstvoterende indikerer to ting. For det første, gis det en eksplisitt og klar beskjed fra Høyesterett om at det kreves mye for å få erstatning for tredjepersons tap.⁸⁰ For det andre går Høyesterett tilbake til utgangspunktet i Kabel-dommen ved å uttale: «i forhold

⁷⁹ Jf. KILE-dommen avsnitt 49

⁸⁰ Terskelen er bekreftet i senere rettspraksis, se Lillestrøm-dommen avsnitt 55 og Hanekleiv-dommen avsnitt 50.

til den skadete gjenstanden».⁸¹ Det ser ut til at Kabel-dommen sin bruk av «konkret og nærliggende interesse», derfor fortsatt gjør seg gjeldende.

Spørsmålet i Lillestrøm-dommen var om NSB var ansvarlig for en rekke formuestap, som hadde oppstått etter en evakuering, etter en kollisjon mellom to godstog. Høyesterett utgangspunkt i «en viss nærhet i årsakssammenheng». I drøftelsen til førstvoterende fikk ansvarsgrunnlaget betydning. Førstvoterende uttalte:

«Etter mitt syn er *evakueringen så nær knyttet til den risiko som foreligger ved transport av farlig gods*, at jeg finner det vanskelig å si at formuestapene er fjerne og avledete. Ved ansvar for farlig gods kan der i vår situasjon være tilfeldig hvem som får integritetstap og hvem som 'bare' får annet formuestap, og det er da ikke rimelig å si at formuestap sammen med integritetstap er mer nærliggende enn formuestap alene. *Skadevirkningene har heller ikke en slik ubestemt og tilnærmet abstrakt karakter* som i flymanøverdommen. Transport av farlig gods *skjer i transportørens økonomiske interesse*, og det er han som kan påvirke hendelsesforløpet. Disse omstendigheter underbygger etter mitt syn at formuestapene står tilstrekkelig nær integritetsskaden.»⁸² (avsnitt 56).

Drift knyttet til «farlig gods» ligger i kjernen av de tilfellene det objektive ansvaret er ment å omfatte (avsnitt 52).⁸³ Med sin uttalelse, viser førstvoterende at drift knyttet til «farlig gods» også er av en slik karakter at det kan være tilfeldig hvem som lider skade eller tap, og hvilken form for skade eller tap tredjeperson blir utsatt for.⁸⁴ I likhet med Kabel-dommen illustrerer Lillestrøm-dommen at de momentene som ligger i kjernen av begrunnelsen for hvorfor ansvarsgrunnlaget foreligger, også kan få betydning i den samlede vurderingen av erstatning for tredjepersons tap.⁸⁵ Et sterkt forhold mellom skadevolder og tredjeperson er sentralt for at tredjeperson skal bli tilkjent erstatning. Når begrunnelsen for ansvarsgrunnlaget kan si noe om forholdet mellom skadevolder og tredjeperson, blir det også en sentral del av drøftelsen. For eksempel ble nødrettsbetraktningene i Kabel-dommen avgjørende for at man kunne konstatere skadevolder sin kunnskap om tredjepart. Denne vissheten indikerer en nærhet til skaden for tredjeperson.

⁸¹ Det er rimelig å forstå det som at førstvoterende med «i forhold til», mener «knyttet til» som i Kabel-dommen.

⁸² Mine uthevinger

⁸³ Bekreftet i juridisk litteratur, se for eksempel Nygaard (2007) s. 256

⁸⁴ Lødrup (2009) s. 392 og Kjelland (2016) s. 310

⁸⁵ Se over i kapittel 3.1.2.

Utdraget viser også at ansvarsgrunnlaget kan få betydning for flodbølgeargumentet. Konsekvensen av kollisjonen mellom de to godstogene var at ca. 2000 mennesker i Lillestrømsentrum ble evakuert i ca. to døgn⁸⁶ – det er tale om et relativt stort omfang. Likevel, fant ikke Høyesterett at de sentrale poengene i flodbølgeargumentet var tilstede, jf. «[s]kadevirkningene har heller ikke en slik ubestemt og tilnærmet abstrakt karakter».⁸⁷ Uttalelsen fra dommen viser at hvem som kan «påvirke hendelsesforløpet», kan få betydning for flodbølgeargumentet anvendelse. Dette er et aspekt flertallet sin avgjørelse i Flymanøverdommen ikke belyser.⁸⁸ Muligheten for ansvarsgrunnlagets påvirkning synes å være i samsvar med det Lødrup (2009) mener:

«Graden av skadevolderens skyld har liten interesse for om skadevolderen er ansvarlig overfor skadelidte – her er det bare grensen mot den forsvarlige atferd som er relevant. Skyldgraden får imidlertid *betydning for om ansvaret skal settes ned (avkortes) på grunn av skadelidtes medvirkning til skaden, eller om det skal lempes, og den kan også påvirke rammen for ansvaret (adekvansen)*. På disse områdene er det ikke behov for å trekke noen klar grense mellom de ulike skyldformene.»⁸⁹ (s. 129)

Det Lødrup (2009) peker på her er at graden av skyld kan få betydning i en bredere vurdering av skadevolder sitt ansvarsomfang. Vurderingsmomentene «konkret og nærliggende interesse» og «nærhet i årsakssammenheng» er en del av den bredere adekvansvurderingen, og skyldgraden kan derfor få betydning i drøftelsen av disse vurderingsmomentene.

Høyesterett var også innom en vurdering av hvem som var nærmest til å bære risikoen. I vurderingen var det sentralt at det sto i «transportørens makt å forhindre ulykker» og det var derfor rimelig å plassere risikoen hos jernbanens omgivelser.⁹⁰ Ansvarsgrunnlaget medførte også at det var «vanskelig å tillegge enkeltkravenes størrelse og mulighetene for forsikring særlig vekt».⁹¹

Hanekleiv-dommen omhandlet et tilfelle der E18 ble stengt en periode, fordi det hadde skjedd et ras i Hanekleivtunnelen. Som en konsekvens av stengingen tapte en kiosk langs veien salgsinntekter. Spørsmålet var om staten var erstatningsrettslig ansvarlig for formuestapet til

⁸⁶ Jf. Lillestrøm-dommen avsnitt 5 og 6

⁸⁷ Thorson (2011) s. 65

⁸⁸ Se kapittel 3.2.3

⁸⁹ Mine uthevninger

⁹⁰ Lillestrøm-dommen avsnitt 59

⁹¹ Lillestrøm-dommen avsnitt 59

kioskeieren. Primærskaden lå hos skadevolder (staten), og det var derfor ikke tale om et tradisjonelt tredjepersons tap.⁹² Flertallet (dissens 3-2) kom til at kioskeieren ikke hadde rett på erstatning. Oppgavens hovedfokus ligger på flertallet sin begrunnelse.

Først drøfter førstvoterende, som representant for flertallet, «nærhet i årsakssammenheng». Under drøftelsen foretar førstvoterende en sammenligning med Flymanøver-dommen, og konkluderer med at det er en stor «likskap» og at det «ikkje er større nærleik i årsakssammenheng i vår sak enn i flymanøversaka» (avsnitt 49). Flertallet bringer med andre ord ikke inn noe nytt til dette vurderingsmomentet. Førstvoterende beveger seg videre inn i en drøftelse av kioskens «konkret og nærliggende interesse» knyttet til tunnelen. Det er blant annet i denne vurderingen flertallet og mindretallet i Hanekleiv-dommen skiller seg fra hverandre.⁹³ Mindretallet ser tunnelen som en del av veinettet (avsnitt 72), mens flertallet ser tunnelen isolert. Avstanden fra kiosken til den fysiske skadede gjenstanden, blir derfor lenger ut fra flertallet sin forståelse av faktum. De 6 kilometerne mellom tunnelen og kiosken gjorde at flertallet konkluderte med at tilknytningen «verken [var] spesielt konkret eller nærliggjande, slik dette er forstått i rettspraksis» (avsnitt 52). Forskjellen illustrerer hvordan ulik forståelse av faktum kan få avgjørende betydning.⁹⁴ Oppgaven kommer ikke til å gå nærmere inn på bevisforståelsen, ettersom det ikke er sentralt i vurderingen av oppgavens cyberangrep-eksempler.

Førstvoterende la til grunn at det er tale om «konkret og nærliggende interesse i den skadede gjenstanden», i likhet med Kabel-dommen og KILE-dommen. Selv om førstvoterende ikke bruker samme formulering som i Kabel-dommen, forstår jeg «interesse i» som tilnærmet likt med «knyttet til».⁹⁵ Sett i forhold til Arbeidsgiveravgift-dommen og Nøkkelmanndommen, indikerer dette at det kanskje er behov for å skape et skille mellom tilfellene hvor det er tale om et arbeidsforhold mellom primærskadelidte og sekundærskadelidte, og der det er et kundeforhold eller lignende som danner en relasjon mellom primær- og sekundærskadelidte. Som Askeland (2001) påpeker, er «realiteten er at [Arbeidsgiveravgift-]dommen anvender et

⁹² Thorsen (2011) s. 57 og Hjelmeng (2011) s. 73

⁹³ Mindretallet legger også vekt på det faktum at det er et kontraktsforhold mellom skadevolder og tredjeperson, jf. 75, og mener det påvirker hvor strengt vurderingsmomentene for tredjepersons tap skal forstås. Flertallet mener imidlertid ikke det, jf. 53. Se også Hjelmeng (2011) s. 75 flg., sin utbrodering om forskjellene. Oppgaven går ikke nærmere inn i disse forskjellene, fordi cyberangrep-eksemplene innebærer en mer tradisjonell form for tredjepersons tap.

⁹⁴ Kjelland (2016) s. 313

⁹⁵ Dette underbygges av at førstvoterende i avsnitt 51 viser til uttalelsen fra Kabel-dommen.

helt annet vurderingstema».⁹⁶ Å legge til grunn et skille mellom disse to saksforholdene, kan derfor samsvare godt med den kritikken han har gitt Arbiedsgiveravgift-dommen.

På tross av bevegelsen tilbake til utgangspunktet i Kabel-dommen, mister ikke risikovurderingen sin plass i den samlede vurderingen. I Hanekleiv-dommen kom imidlertid ikke inn under en vurdering av «nærhet i årsakssammenheng» eller «konkret og nærliggende interesse», men under en drøftelse av kontraktsforholdet mellom kiosken og staten, se avsnitt 53 i dommen. Plasseringen av risikovurderingen samsvarer med hva Høyesterett reelt sett gjør i Arbeidsgiveravgift-dommen og Nøkkelmanndommen, fordi dommenes risikovurderinger ser på om det er rimelig at skadevolder skal bli erstatningsrettslig ansvarlig for de foreliggende kontraktsforhold.⁹⁷ Dette skiller seg fra risikovurderingene som gjøres i Flymanøver-dommen og Lillestrømdommen. I Flymanøver-dommen knytter risikovurderingen seg til hvordan partene kunne handlet annerledes, og er ikke spisset inn mot kontrakten mellom strømleverandøren og oppdrettsanlegget.⁹⁸ Høyesterett i Lillestrømdommen fokuserte på at det sto i «transportørens makt å forhindre ulykker» og det var derfor rimelig å plassere risikoen hos jernbanens omgivelser.⁹⁹ Dommene kan forstås som at risikovurderingen blir sentral der det foreligger et kontraktsforhold, fordi det gir informasjon om tredjepart sin tilknytning til primærskaden. Der det ikke foreligger et slikt kontraktsforhold, kan for eksempel ansvarsgrunnlaget si noe om hvem som ut fra rimelighetshensyn bør belastes med tapet, slik som i Lillestrømdommen. Dommene gir samlet sett ikke noe svar på om risikovurderingen kan kategoriseres under ett av de to vurderingsmomentene. Imidlertid indikerer dommene at det kan avhenge av det konkrete saksforholdet rettsanvenderen står overfor.

Avslutningsvis kom førstvoterende med en uttalelse om vurderingen av erstatning for tredjeperson tap:

«Eg har omtala momentet om krav til ein viss nærleik i årsakssamanhengen og momentet om krav til konkret og nærliggjande interesse i den skadde gjenstanden. *Samla sett* er det etter mitt syn ikkje noko urimeleg eller urettferdig utslag av reglane om skadebot på deliktgrunnlag ikkje blir gitt.»¹⁰⁰ (avsnitt 54)

⁹⁶ Askeland (2001) s. 315

⁹⁷ Se kapittel 3.3.2

⁹⁸ Se analysen i kapittel 3.2.2

⁹⁹ Lillestrømdommen avsnitt 59

¹⁰⁰ Mine uthevninger

Flertallet tar utgangspunkt i at spørsmålet om erstatning for tredjepersons tap er en samlet vurdering, jf. «samla sett». Der «viss nærhet i årsakssammenhengen» og «konkret og nærliggende interesse» er to separate momenter som begge vurderes, jf. «og». At det er disse to momentene som inngår i den samlede vurderingen, indikerer også at «viss nærhet i årsakssammenhengen» og «konkret og nærliggende interesse» setter føringene for hva som inngår i den samlede vurdering. Helhetsvurderingen er ikke en løs vurdering av en rekke momenter, men en drøftelse med noen retningslinjer – de to vurderingsmomentene – som videre aktualiserer andre argumenter. Hanekleiv-dommen er den første Høyesteretts dommen som gir en tydelig indikasjon på forholdet mellom «konkret og nærliggende interesse» og «nærhet i årsakssammenheng». Dommen er dermed et prejudikat på dette området, og er avgjørende for forståelsen av den samlede vurderingen.

Kjelland (2016) ser imidlertid ut til å forstå Hanekleiv-dommen på en annen måte.¹⁰¹ En av særegenhetene ved Hanekleiv-dommen er at tredjepart sto i et kontraktsrettslig forhold til skadevolder.¹⁰² I disse situasjonene mener Kjelland læren om vernet interesse får særlig betydning som et avgrensningskriterium.¹⁰³ Dette er i motsetning til oppgaven, som kun har lagt til grunn at det er et spørsmål om adekvans.¹⁰⁴ Vurderingsmomentet «konkret og nærhet interesse» anser som en forutsetning for at et tap skal ha erstatningsrettslig vern.¹⁰⁵ Sammenligningen flertallet i Hanekleiv-dommen gjør med Flymanøver-dommen om at «nærhet i årsakssammenhengen» ikke foreligger, vurderer ikke Kjelland som en vurdering av «nærhet i årsakssammenhengen», men knytter opp mot vurderingen av «konkret og nærliggende interesse».¹⁰⁶ Dermed anvender Kjelland «konkret og nærliggende interesse» som en overordnet retningslinje for hele adekvansvurdering.¹⁰⁷ Mens jeg forstår Høyesterett slik at det er to overordnede retningslinjer for adekvansvurdering: «konkret og nærliggende interesse» og «nærhet i årsakssammenheng».¹⁰⁸ At Kjelland legger til grunn interessevern læren, skaper grunnlaget for våre forskjellige analyser av Høyesterett. I likhet

¹⁰¹ Kjelland (2016) s. 311-314

¹⁰² Hjelmeng (2011) s. 73

¹⁰³ Kjelland (2016) s. 313

¹⁰⁴ Se kapittel 1.3.1

¹⁰⁵ Kjelland (2016) s. 314

¹⁰⁶ Kjelland (2016) s. 312, skriver at «[a]vgrensingen av erstatningsvernet drøftes ut fra *tredjepartsskadeprinsippene* slik det er utviklet i Flymanøverdommen og senere rettspraksis. I likhet med saksforholdet i Flymanøversaken sto man her overfor en ubestemt skade av mer abstrakt karakter. Dette taler mot at det forelå en 'konkret og nærliggende interesse'.»

¹⁰⁷ Kjelland (2016) s. 305

¹⁰⁸ Jf. kapittel 3.2.4

med Tande (2018) mener jeg at det er uklart hvorfor Høyesteretts vurdering må forklares inn i de «de teoretiske betraktningene som ligger bak interessevernlæren».¹⁰⁹

4.3 Ulike forståelser av rettspraksis i juridisk litteratur

Oppsummert forstår jeg rettspraksis som at vurderingen av erstatning for tredjepersons tap er et spørsmål om adekvans. Det er en samlet vurdering med flere retningslinjer, som er utarbeidet i rettspraksis. De overordnede vurderingsmomentene er «nærhet i årsakssammenhengen» og «konkret og nærhet interesse», men begge aktualiserer en rekke andre argumenter som kan bidra til å vurdere relasjonen mellom skadevolder og tredjeperson, og skaden og tredjeperson sitt tap.

Lødrup (2009) ser blant annet ut til å være relativt enig med denne forståelsen av rettspraksis. I likhet med meg legger han til grunn at det er en problemstilling som omfattes av adekvanslæren.¹¹⁰ Lødrup ser både på «nærhet i årsakssammenhengen» og «konkret og nærliggende interesse».¹¹¹ Vurderingsmomentet «nærhet i årsakssammenhengen» legger han til grunn er brukt der «det foreligger en generell påregnelighet for at skaden skal inntre, men hvor det er en viss avstand i årsakskjeden mellom handling og skade» (s. 377). Denne forståelsen samsvarer godt med flertallet sin konklusjon i Flymanøver-dommen.¹¹² Når Lødrup s. 398 flg., beveger seg under overskriften «Tredjemanns erstatningsrettslige stilling», ser han imidlertid ut til å ha sitt hovedfokus på «konkret og nærliggende interesse som vurderingsmoment». Det fremstår derfor som han anerkjenner at begge vurderingsmomentene brukes av Høyesterett, men at det er usikkert hvor mye betydning han legger i begge vurderingsmomentene, og hvordan han forstår relasjonen mellom dem. Dette kan også samsvare med at boken hans kom ut før Hanekleiv-dommen var avsagt i Høyesterett.

På den andre siden er ikke all juridisk teori enig med forståelsen av rettspraksis oppgaven har lagt til grunn. For eksempel har Kjelland (2016) s. 306 flg., systematisert ni momenter fra rettspraksis som han mener inngår i en samlet vurdering av «konkret og nærhet interesse». Han tar utgangspunkt i interessevernlæren,¹¹³ men legger til grunn at «begrepet [konkret og

¹⁰⁹ Tande (2018) s. 200

¹¹⁰ Lødrup (2009) s. 368 flg.

¹¹¹ Lødrup (2009) s. 376-377

¹¹² Se kapittel 3.2.2.

¹¹³ Kjelland (2016) s. 302

nærliggende interesse] er en presisering av adekvanskriteriet». ¹¹⁴ Blant disse momentene har for eksempel Kjelland lagt inn faktorene som inngår i flodbølgeargumentet. ¹¹⁵ Jeg har forstått det slik at dette argumentet faller inn under vurderingen av «nærhet i årsakssammenheng». ¹¹⁶ Oppgaven har kun sett på tredjepersons tap, mens kategoriseringen til Kjelland omfatter både tredjepersons tap og rene formuestap. ¹¹⁷ Det er to tapsformer som har en tilknytning til hverandre, ¹¹⁸ og det kan derfor være nyttig å se de i forhold til hverandre. Samtidig er det nyanseforskjeller, noe førstvoterende i Lillestrøm-dommen illustrerer ved å kategorisere de to tapsformene hver for seg. ¹¹⁹ Høyesterett poengterer at vurderingen av rene formueskader «kan slå annerledes ut» enn en vurdering av tredjepersons tap. ¹²⁰ For å finne ut av hva som er gjeldende rett for tredjepersons tap, kan det derfor være formålstjenlig å skille de to tapsformene fra hverandre. Det kan bidra til å få frem nyansene og særegenhetene ved det tapet sekundærskadelidte utsettes for.

De store likhetstrekkene mellom tredjepersons tap og rene formuestap, gjør at også Hagstrøm og Stenvik drøfter de to tapsformene under ett. ¹²¹ De legger til grunn at det er en strengere adekvansvurdering for disse tapsformene, ¹²² og «[v]urderingen må nødvendigvis forankres i de konkrete omstendigheter og knyttes til de interesser som er involvert» (s. 431). De poengterer at det ofte kan være en «smakssak» om det er et spørsmål om erstatningsrettslig vern eller adekvans, men legger seg på samme linje som Hjelmeng ¹²³ og sier det er to prinsipielt forskjellige vilkår som begge må være oppfylt. ¹²⁴ Der henholdsvis interessevernet må være avklart, før man beveger seg over i de angre erstatningsrettslige vilkårene. ¹²⁵ Det innebærer en «bred interesseavveining, mens adekvanskravet tjener til å begrense tapets

¹¹⁴ Kjelland (2016) s. 305

¹¹⁵ Kjelland (2016) s. 306-307

¹¹⁶ Se kapittel 3.2.2 og 4.2 om Lillestrøm-dommen

¹¹⁷ Kjelland (2016) s. 307

¹¹⁸ Thorson (2011) s. 52: «det er kanskje en viss tendens til at i hvert fall spørsmålene om vernets utstrekning hva gjelder rene formuestap, i dag ses i nær sammenheng med vurderingsmønstrene ved avgrensning mot de tilfeller hvor tredjemenn lider tap som følge av integritetskrenkelser på en annens hånd».

¹¹⁹ Lillestrøm-dommen avsnitt 45. Denne forståelsen av Høyesterett sin uttalelse får også støtte i Thorson (2011) s. 61.

¹²⁰ Lillestrøm-dommen avsnitt 45

¹²¹ Hagstrøm og Stenvik (2015) s. 429

¹²² Hagstrøm og Stenvik (2015) s. 430

¹²³ Hjelmeng (2011) s. 78

¹²⁴ Hagstrøm og Stenvik (2015) s. 53

¹²⁵ Hagstrøm og Stenvik (2015) s. 53

omfang».¹²⁶ Som skissert avslutningsvis i kapittel 4.3 er imidlertid dette et annet skille enn det oppgaven legger til grunn.

At juridisk teori har lagt til grunn flere ulike forståelser av rettspraksis, er nødvendigvis ikke et problem i seg selv. Som oppgaven har vist, har Høyesterett vektlagt ulike momenter ut fra saksforholdet, og det er sentralt at spørsmålet om erstatning for tredjepersons tap vurderes konkret. Spørsmålet om realitetene ved interessevernlæren er for kompleks og omfattende til å komme nærmere inn på i denne oppgaven. En problemstilling juridisk teori nødvendigvis ikke gir svar på, men som kapittel 3.2.4 viser kan bli reel, er der konklusjonene på drøftelsene av «konkret og nærliggende interesse» og «nærhet i årsakssammenhengen» er forskjellige. I kapittel 4.4 skal oppgaven forsøke å se cyberangrep-eksemplene opp mot den utviklingen som har skjedd i rettspraksis, med hovedfokus på oppgavens forståelse av rettspraksis. Samt, avrunde hvilke helhetsinntrykk som står igjen etter at rettspraksis er analysert.

4.4 Cyberangrep

Dette kapittelet skal i hovedsak analysere hvordan de nye argumentene skissert i kapittel 4.2 påvirker den samlede vurderingen av erstatning for tredjepersons tap etter et cyberangrep. Analysen tar også utgangspunkt i de drøftelser og funn som er gjort i kapittel 3.

Ut fra hensynet til skadevolder¹²⁷ har Høyesterett gitt uttrykk for at det skal «mye til for at et tredjemannstap har erstatningsrettslig vern».¹²⁸ Med det gir de et tydelig signal på at de ikke ønsker å strekke erstatningsansvaret for langt. Dette vil for eksempel få betydning for strømbrudd-eksempelet, hvor det er hensyn som trekker i ulik retning. Når det er tilfellet kan Høyesterett sin uttalelse tilsi at skadevolder ikke blir erstatningsrettslig ansvarlig for tredjepersons tap, og argumentene som taler for erstatning gis mindre vekt. Den terskelen Høyesterett setter opp er kun veiledende, og rettspraksis viser også muligheten for at erstatning kan tilkjennes tredjeperson.¹²⁹ Samtidig er det en kompleks vurdering der en overordnet veiledende uttalelse som det Høyesterett her kommer med, ikke i seg selv kan være avgjørende for resultatet.

¹²⁶ Hagstrøm og Stenvik (2015) s. 53

¹²⁷ Thorson (2011) s. 66

¹²⁸ Hjelmeng (2011) s. 73, formulerer det som at Høyesterett ved tradisjonelle tredjepartsskader har «strengt krav».

¹²⁹ Jf. Kabel-dommen og Lillestrøm-dommen

Da flertallet i Hanekleiv-dommen drøftet om kiosken hadde «konkret og nærliggende interesse knyttet til» raset i tunnel, fikk det sentral betydning var 6 kilometer mellom kiosken og Hanekleivtunnelen. Dette er avstander som også kan forekomme i cyberangrep-eksemplene, fordi det kan være lange avstander mellom et strømanlegg og strømkunden, eller mellom datamaskiner. At flertallet tillegger geografisk avstand betydning¹³⁰ kan derfor tilsi at skadelidte ikke har nærliggende interesse. Fysiske avstander er hverken noe skadevolder eller skadelidte sine forhold kan forandre. Samtidig er det et argument som må leses inn i en samlet vurdering. Betydningen av de fysiske avstandene for om tredjepart får erstatning fra hackeren, vil derfor avhenge av de øvrige argumentene sin stilling og styrke.

Måten flodbølgeargumentet er anvendt i Flymanøver-dommen har stor relevans for strømbrudd-eksempelet, på grunn av likheten i saksforholdene. Dette kan imidlertid forandre seg dersom Lillestrøm-dommen også legges til grunn, ettersom dommen har gitt flodbølgeargumentet begrenset betydning. Høyesterett sin begrunnelse i Lillestrøm-dommen baserer seg på ansvarsgrunnlagets karakter, og hva ansvarsgrunnlaget sier om sekundærskaden sin tilknytning til primærskaden.¹³¹ På tross av et høyt antall skadelidte er skadeomfanget for en hacker til en viss grad forutsigbart. Hele landet er avhengig av strøm, og en strømledning eller et strømanlegg vil naturlig nok lede strøm til en gruppe av landets strømforbrukere. Hackeren kan avstå fra handlingen, og dermed påvirke hendelsesforløpet og skadeomfanget. Rekkevidden av ansvaret blir derfor ikke like overveldende for hackeren, som det er for staten i Flymanøver-dommen. Ut fra standpunktet i Lillestrøm-dommen, kan det derfor argumenteres for at det er forutsigbart for hackeren at skadeomfanget blir så omfattende, nettopp på grunn av skadevolder sin kunnskap om den handlingen vedkommende gjennomfører. Det tyder på at skadevolder sin påvirkningsevne på hendelsesforløpet, derfor kan få betydning for hvordan flodbølgeargumentet brukes, og argumentets relevans. Informasjonstyveri-eksempelet synliggjør dette seg i enda større grad. Som analysen i kapittel 3.2.3 viser, er primærtapet – tyveri av brukerinformasjon – av en slik karakter at det ikke blir så fjernt og avledet. Retningslinjene i Lillestrøm-dommen gir et argumentasjonsgrunnlag til å dra inn hackeren sitt forsett som en ekstra og relevant grunn til å påvise en sterk relasjon mellom primærskaden og sekundærskaden. Det understreker at flodbølgeargumentet ikke slår igjennom i informasjonstyveri-eksempelet.

¹³⁰ Kjelland (2016) s. 307

¹³¹ Thorson (2011) s. 65

Flymanøver-dommen, Arbeidsgiveravgift-dommen, Nøkkelmanndommen, Lillestrømdommen og Hanekleiv-dommen reflekterer den tradisjonelle bruken av risikovurderingen.¹³² Fellesnevneren for disse dommene er at ansvarsgrunnlaget er culpa ansvar eller objektivt ansvar. Nygaard (2007) s. 369, påpeker at risikovurdering flertallet i Flymanøver-dommen gjør er «identisk med spørsmålet kor langt skadelidne må tola risiko og skade av omsyn til behovet for å avgrensa skadevaldaren sitt ansvar». Det vil si risikovurderingen knyttet til spørsmålet om objektivt ansvar.¹³³ I både strøbrudd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet har imidlertid skadevolder handlet forsettlig, et ansvarsgrunnlag som normalt ikke har vært like sterkt knyttet til en vurdering av skadelidtes bidrag. Spørsmålet er derfor om risikovurderingen gir de samme utslagene når skadevolder har handlet forsettlig.

I Kabel-dommen handlet skadevolder forsettlig, i tillegg til at momentet risiko ble tatt opp. Det kan støtte at risikovurderingen er relevant, uavhengig av hvilket ansvarsgrunnlag skadevolder har. Momentet var imidlertid ikke sentralt i adekvansvurderingen, og synes ikke å ha gitt noen veiledning for senere anvendelse av vilkåret. Dommen kan derfor ikke i seg selv besvare spørsmålet. At risikovurderingen gis tilsvarende betydning ved forsettlig skadeforvoldelse, som ved andre ansvarsgrunnlag, samsvarer godt med Høyesterett sitt standpunkt om at det skal mye til for å tilkjenne tredjeperson erstatning.¹³⁴ Rettsanvenderen vil da få flere innfallsvinkler til å vurdere saken, uavhengig av ansvarsgrunnlag. Juridisk litteratur som vurderer erstatning for tredjepersons tap drar også inn risikovurderingen, uten noe nærmere forbehold hvilket ansvarsgrunnlag skadevolder må ha.¹³⁵ Det er derfor trygt å legge til grunn at hvem som er nærmest til å bære risikoen, er et generelt og relevant argument under adekvansvurderingen ved spørsmål om tredjepersons tap.

På tross av at risikovurderingen også kan gjøres når skadevolder har handlet forsettlig, er det ikke gitt at den slår ut i skadevolders favør. Drøftelsene av hvem som er nærmest til å bære risikoen i kapittel 3.2.3 og 3.3.3 viser at det er argumenter for å belaste både hackeren og selskap B eller selskap X. Lillestrømdommen har imidlertid vist at ansvarsgrunnlaget kan få betydning også i risikovurderingen. På tross av at det var momenter som kunne tale i skadelidtes disfavør – «enkeltkravenes størrelse og mulighetene for forsikring» – ble det ikke

¹³² Tradisjonelt er risikovurderingen hatt betydning for drøftelsen av om skadevolder har handlet culpøst, om det foreligger objektivt ansvar eller årsakssammenheng og adekvans foreligger, jf. Kjønsstad (2002) s. 403

¹³³ Nygaard (2007) s. 255

¹³⁴ Jf. blant annet KILE-dommen.

¹³⁵ Se for eksempel Lødrup (2009) s. 380-381 og Kjelland (2016) s.308

tillagt særlig vekt, fordi det var «en sak om objektivt ansvar for 'farlig bedrift'». ¹³⁶ Hackeren i både strømbrudd-eksempelet og informasjonstyveri-eksempelet har en stor grad av bevissthet rundt den handlingen man gjennomfører, og hvilken risiko den innebærer. Dette er sammenlignbart med de interessene transportørene hadde i sin drift. De klare likhetstrekkene med Lillestrøm-dommen taler for at det er mindre grunnlag for å legge vekt på de forhold som kan belastes skadelidte. I den samlede vurderingen vil dette særlig tale for erstatningsansvar for hackeren i informasjonstyveri-eksempelet, hvor drøftelsene har vist manglende gjennomslagskraft for flodbølgeargumentets.

Risikovurderingen er en rimelighetsvurdering, ¹³⁷ hvor blant annet hensynet til samfunnseffektivitet taler mot å gi betraktningene i Lillestrøm-dommen gjennomslagskraft, i saker som har store likhetstrekk med Flymanøver-dommen. Thorson (2011) s. 72, bruker samfunnsøkonomisk effektivitet som en generell instrumentell betraktning for å begrunne avgrensinger av erstatningsansvaret for rene formuestap. Som oppgaven har vist kan antallet personer som blir berørt av et cyberangrep være stort. De samme betraktningene gjør seg derfor gjeldende for tredjepersons tap etter et cyberangrep, som ved rene formuestap. Et annet argument som taler for en begrensning av skadevolder sitt erstatningsansvar, er ansvaret som legges på skadelidte. Hvis tredjeperson vet at sannsynligheten for å få dekning for sine tap er liten, gis vedkommende et større insentiv til å gjøre sine systemer mindre sensitive mot angrep, eller ved å velge tjenester som er mindre utsatt for cyberangrep. ¹³⁸

At Hanekleiv-dommen har gitt en oppklaring i at «konkret og nærliggende interesse» og «nærhet i årsakssammenheng» er likestilte vurderingsmomenter, betyr ikke at alle spørsmål om forholdet mellom de to vurderingsmomentene er besvart. Vurderingen av strømbrudd-eksempelet har vist at de to vurderingsmomentene kan peke i hver sin retning. ¹³⁹ Hva som skal eller bør veie tyngst i disse tilfellene gir Hanekleiv-dommen imidlertid ikke noe svar på. Særlig Lillestrøm-dommen har vært med på å belyse at disse spørsmålene nødvendigvis ikke vil komme på spissen, fordi de hensynene som er brukt for å begrunne et ansvarsgrunnlag, også kan få sentral betydning i adekvansvurderingen. Det er derfor ikke gitt at rettspraksis noen gang vil gi et tydelig svar på dette. Selv om «konkret og nærliggende interesse» og «nærhet i årsakssammenheng» er de overordnede vurderingsmomentene, er det tale om en

¹³⁶ Lillestrøm-dommen avsnitt 59

¹³⁷ Arbeidsgiveravgift-dommen s. 1261

¹³⁸ Studer og De Werra (2017) s. 511

¹³⁹ Se særlig drøftelsene i kapittel 3.2.3 og 3.2.4

samlet vurdering, hvor det avgjørende er saksforholdet og det helhetlige rettskildebildet. I en slik drøftelse er det alltid noen hensyn som må komme «vinnende» ut, derfor må nødvendigvis ikke «konkret og nærliggende interesse» og «nærhet i årsakssammenheng» anses som to rigide vurderingsmomenter, men heller retningslinjer som kan flyte over i hverandre – bildet er ikke svart-hvitt.

Det er med andre ord vanskelig å komme med noen definitive svar på tredjepartsproblematikken, sett i forhold til cyberangrep. Det er mange typetilfeller, og argumentene er av en karakter som gjør dem justerbare til de ulike tilfellene. Når virkeligheten møter jussen, kan rettsanvendelsen på de mange typetilfellene bli, som Askeland (2001) s. 305 omtaler det, kaleidoskopisk, eller som Andersson (1997), sier det:

«... [F]ragment av argument, ideer och principer [kan] ständigt ... producera nya bilder av det faktiska och normativa undersökningsområdet.» (s. 324)

Domsregister

Rt. 1939 s. 45	(Telegrafarbeider-dommen)
Rt. 1940 s. 424	(Drosje-dommen)
Rt. 1955 s. 872	(Kabel-dommen)
Rt. 1973 s. 1268	(Flymanøver-dommen)
Rt. 1996 s. 1473	(Skjerpings bro)
Rt. 2000 s. 1756	(Arbeidsgiveravgift-dommen)
Rt. 2004 s. 1816	(Nøkkelmann-dommen)
Rt. 2005 s. 65	(KILE-dommen)
Rt. 2006 s. 690	(Lillestrøm-dommen)
Rt. 2010 s. 24	(Hanekleiv-dommen)

Litteraturliste m.v.

Norsk litteratur

Hagstrøm, Viggo og Are Stenvik, *Erstatningsrett*. Oslo: Universitetsforlaget, 2015.

Kjelland, Morten, *Erstatningsrett*. Oslo: Universitetsforlaget, 2016.

Lødrup, Peter, *Lærebok i erstatningsrett*, 6. utg. Medforfatter: Morten Kjelland. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2009.

Nygaard, Nils, *Skade og ansvar*. 6. utg. Bergen: Universitetsforlaget, 2007.

Thorson, Bjarte, *Erstatningsrettslig vern for rene formuestap*. Oslo: Gyldendal Akademisk, 2011.

Juridiske artikler

Askeland, Bjarte, «Konkret og nærliggende interesse som generelt avgrensningkriterium for tredjemanns erstatningskrav», *Jussens Venner*, 2001 s. 303-318

Engstrøm, Bjørn, «Erstatningsrettslig vern for indirekte skader og tap», *Tidsskrift for erstatningsrett*, nr. 2, 2005 s. 83-85

Hjelmeng, Erling, «Hanekleiv-dommen – erstatningsrett i villrede?», *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og velferdsrett*, 2011 s. 69-83

Kjønstad, Asbjørn, «Aksept av risiko – om etablering og bortfall av rettslig figur i norsk erstatningsrett», I: *Bonus Pater Familias – Festskrift til Peter Lødrup 70 år*, 2002 s. 377-403

Krüger, Kai, «Komparativ rettsmetode – observasjoner ved rørende prinsipper for rettsanvendelse i Europa nord og sør: illustrert ved tilfellet Norge og Italia», *Jussens Venner*, 1996 s. 281-312

Lødrup, Peter, «Tredjemanns tap. Rt. 2000 s. 1756, Arbeidsgiveravgift-dommen», *Nytt i privatretten*, nr. 1, 2001 s. 5-6

Selvig, Erling, «Erstatningsansvar og skadet interesse», *Lov og Rett*, 1963 s. 193-206

Tande, Knut Martin «Morten Kjelland: Erstatningsrett – en lærebok», *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og trygderett*, 2018, nr. 02-03, 2018, s. 193-212

Utenlandsk litteratur

Andersson, Håkan, *Trepartsrelasjoner i Skadeståndsrätten*. Uppsala: Iustus Förlaget AB, 1997

De Jong, Sijbren, m.fl., *Better Together: Towards a new cooperation portfolio for defense*. Haag: The Hauge Centre of Strategic Studies, 2016.

<https://books.google.no/books?id=6zImDQAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=no#v=onepage&q&f=false>

Øvrige kilder

Butterfield, Andrew, Gerard Ekembe Ngondi og Anne Kerr, *Oxford Dictionary of Computer Science*. Oxford University Press, 7. utg., 2016

Chambers, John, «What does the Internet of Everything mean for security?», World Economic Forum, 2015, sitert dato 03.12.2018,

<https://www.weforum.org/agenda/2015/01/companies-fighting-cyber-crime/>

Crowe, Portia, «JPMorgan fell victim to the largest theft of customer data from a financial institution in US history», Business Insider, 2015, sitert dato 03.12.2018,

<https://www.businessinsider.com/jpmorgan-hacked-bank-breach-2015-11?r=US&IR=T&IR=T>

Datatilsynet, «Kryptering», 2017, sitert dato 07.12.2018,

<https://www.datatilsynet.no/rettigheter-og-plikter/virksomhetenes-plikter/informasjonssikkerhet/kryptering/>

Ince, Darrel, *Oxford Dictionary of the Internet*. Oxford University Press, 3. utg., 2013,

<http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780191744150.001.0001/acref-9780191744150>

Næringslivets Sikkerhetsråd, Mørketallsundersøkelsen, 2018, <https://www.nsr-org.no/getfile.php/1311303-1537281687/Bilder/Mørketallsundersøkelsen/Mørketallsundersøkelsen%202018%20low.pdf>

Store Norske Leksikon, «Kryptovirus», 2018, sitert dato 07.12.2018, <https://snl.no/kryptovirus>

Studer, Evelyne og de Werra, Jacques, «Regulating Cybersecurity - What Civil Liability in Case of Cyber-Attacks?» *Expert Focus* 8/2017, s. 511-517, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3022522

Telenor, «Slik sikrer du deg mot DDoS-angrep», 2018, sitert dato 07.12.2018, <https://www.telenor.no/bedrift/sikkerhet/cyber-sikkerhet-guide/ddos-angrep/>

The Economist, «What lies behind the JPMorgan Chase cyber-attack», 2015, sitert dato 03.12.2018, <https://www.economist.com/finance-and-economics/2015/11/12/what-lies-behind-the-jpmorgan-chase-cyber-attack>

Vallance, Chris, «Ukraine cyber-attacks 'could happen to UK'», BBC News, 2016, sitert dato 03.12.2018, <https://www.bbc.com/news/technology-35686493>